

- Eva Johansson: Ett torp i Småland – sid 1
- Carl Snoilsky: Gammalt porslin – sid 2
- Redaktörens spalter – sid 3
- Ordförandens spalter – sid 4
- Årets bok om svensk historia. De nominerade – sid 5
- K & L Gynnerstedt: Klockstöld med lyckligt slut – sid 6
- Släktforskardagarna i Växjö – sid 7
- Ulf Örnemark: Ett fattighus i tiden – sid 8
- Egon Burman: Ett skolfoto från Moheda 1948 – sid 10
- Daniel Johnsson: Husförhörslängderna – sid 11
- Sven-Arne Svensson: Sigurd besökte också Halmstad – sid 17
- Kallelse till årsmöte i Nässjö – sid 20

Ett torp i Småland

Det här torpet heter Nyhägn och ligger i Gladhammars socken i Tjust härad, ett av oändligt många små småländska torp. Ibland har det kallats Kristineberg i husförhörslängderna. Torpet byggdes i början av 1800-talet. Då bodde här en familj som bestod av torparna Erik Samuelsson och Maja Jaensdotter, båda födda i Frödinge på 1750-talet. De hade barnen Samuel, Stina, Anders och Gustaf, födda 1784-1799.

Sonen Anders tog över efter föräldrarna och efter honom kom andra familjer. Ibland har det bott mycket folk på det lilla torpet, både två och tre generationer vuxna. Den siste torparen och åretruntboenden ska ha bott kvar till någon gång in på 1970-talet, men sedan dess är det bara sommartorp.

Text och foto: Eva Johansson

DIS-Småland – Regionförening till Föreningen DIS – Föreningen för datorhjälp i släktforskningen.
Verksamhetsområde: Jönköpings (F), Kronobergs (G) och Kalmar (H) län.
Hemsida: www.dis-smaland.se

Styrelse

Tommy Nilson	Backgatan 5	575 35 Eksjö	070-303 17 32	tommy@betoni.se	ordförande
Rainer Timander	Landshövdingegatan 10	392 31 Kalmar	0732-68 36 26	leoniden@gmail.com	v. ordförande
Börje Jönsson	Klosterstigen 9	575 37 Eksjö	070-863 12 17	borje.jn@gmail.com	ledamot, kassör
Leif Berglund	Örngatan 11	561 33 Huskvarna	036-13 07 97	leifbhva@gmail.com	ledamot
Donald Freij	Hjälshammar Sjögård	331 93 Värnamo	070-278 08 85	donald@freij.se	ledamot
Arne Johansson	Södra Storgatan 29 D	598 71 Södra Vi	0492-205 20	webmaster@dis-smaland.se	ledamot
Katrin Lok	Brännerigatan 6	331 33 Värnamo	076-817 77 68	klokgen@gmail.com	ledamot
Rune Elofsson	Norra Storgatan 44 A	575 32 Eksjö	0381-129 94	runehalvard444@gmail.com	suppleant, sekreterare
Eva Gröön	Skälsbäck Norrgården 107	570 72 Fagerhult	070-961 04 00	eva.groon@hogsby.net	suppleant

Funktionärer

Börje Jönsson	Klosterstigen 9	575 37 Eksjö	070-863 12 17	borje.jn@gmail.com	fadder, utbildare
Tommy Nilsson	Backgatan 5	575 35 Eksjö	070-303 17 32	tommy@betoni.se	fadder, utbildare
Rune Elofsson	Norra Storgatan 44 A	575 32 Eksjö	0381-129 94	runehalvard444@gmail.com	utbildare
Leif Berglund	Örngatan 11	561 33 Huskvarna	036-13 07 97	leifbhva@gmail.com	fadder, utbildare
Donald Freij	Hjälshammar Sjögård	331 93 Värnamo	070-278 08 85	donald@freij.se	disbytombud, utbildare
Arne Johansson	Södra Storgatan 29 D	598 71 Södra Vi	0492-205 20	webmaster@dis-smaland.se	webmaster
Egon Burman	Murmästarevägen 1	352 61 Växjö	0470-637 26	egon35@live.se	redaktör

SmåDisigt – Medlemsblad för DIS-Småland
Redaktör: Egon Burman – egon35@live.se

I redaktionskommittén ingår även:

Viola Ek, Hovmantorp 0470-773102

Eva Johansson, Gunnebo 0490-13819

ISSN 1650-3066 Upplaga 1500 ex – 4 nummer/år.

Tryckeri: Lindströms Tryckeri, Alvesta.

Ansvarig utgivare: Föreningens ordförande.

Manus sänds till redaktören, som förbehåller sig rätten att redigera artiklar som kommer till användning. Författarna får möjlighet att granska sitt redigerade material före tryckning. Citat ur SmåDisigt får göras om källan anges. För återgivning av signerade artiklar samt illustrationer krävs tillstånd av författaren/illustratören/fotografen.

Bidra gärna med material till SmåDisigt samt föreslå frågor att behandla i kommande nummer. Hjälps också till att värv medlemmar till DIS och DIS-Småland. Medlemsantalet har ökat, men vi behöver bli ännu fler i vår lokalförening.

Medlemsavgift

DIS 180 SEK + DIS-Småland 80 SEK

Plusgiro 140 33-5 Föreningen DIS

Organisationsnummer 82 70 01-1029

Adressändringar sänds till

Föreningen DIS

Gamla Linköping, 582 46 LINKÖPING

E-post: dis@dis.se

Gammalt porslin

*En kung i Sachsen samlade porslin,
 Men samlingsvurmen blev en riktig sjuka.
 Han bytte bort till kungen i Berlin
 Sitt garde -- tänk -- mot en kinesisk kruka!*

*Femhundra man med sabel och karbin,
 Som preussarn visste att förträffligt bruka,
 I exercisen smidiga och mjuka,
 I krig en mur, tänk, mot -- en blå terrin!*

*Femhundra man med hårpung och med puder!
 Slikt dårhusdåd allt vanvett överbjuder
 Från världens början -- ja, så tycker ni.*

*Se'n bytet gjordes, har ett sekel svunnit:
 Femhundra tappra hjärtan brista hunnit,
 Den gamla krukans -- hon står ännu bi.*

Carl Snoilsky (1841-1903)

Redaktörens spalter

Det tillhör allmänbildningen för smålänningar att veta vem som skrev dikten *På Värnamo marknad*. Jag tror de flesta vet att författaren är Carl Snoilsky, och att den handlar om när

Carl XII:s nödmynt blev ogiltiga, hur det drabbade Per och Kersti och den ekonomiska katastrof det innebar när systemet med nödmynt föll samman efter kungens död 1718. Kungens rådgivare, Georg Heinrich von Görtz, utsågs till syndabock fast hans avsikt varit att prägla högst 2 miljoner nödmynt. På kungens order blev det hela 42 miljoner under perioden 1715-1719. Det krävdes pengar till en ny armé för att kriga mot Norge.

Görtz avrättades genom halshuggning den 19 februari 1719 på galgbacken vid Skanstull. Nutida politiker som gör fel drabbas bara av offentlig avrättning i media, ofta bortglömt veckan därpå för nya skandaler. Den politiker som klanter sig för mycket får kicken från tjänsten, ibland några miljoner i avgångsvederlag och ett nytt välbetalt jobb. Nu generaliserar jag nog för mycket.

Carl Snoilskys författarskap är omfattande men troligen obekant för de flesta. Hans samlade dikter finns utgivna 1903-1904 i fem band, *Svenska bilder*. Den gripande dikten *På Värnamo marknad* finns i tredje bandet. Allt är skannat i *Projekt Runeberg*. Gå in på runeberg.org/snoildik

Dikten *Gammalt porslin* på föregående sida tycker jag är en riktig pärla – verkligen tänkvärd. Snoilskys dikt om den porslinssamlande kungen i Sachsen för även tankarna till samlare och samlande i allmänhet.

Man talar om *samlarobjekt* och menar då fysiska saker som har ett *samlarvärde* på den så kallade *samlarmarknaden*. Det kan röra sig om antikviteter, konstverk, möbler, glas och mycket annat. Det ekonomiska värdet kan vara blygsamt eller väldigt stort. För att samlarmarknaden ska fungera krävs att det finns mer än en samlare inom området. Priset sätts förstås efter vad olika samlare är beredda att betala.

Fler samlare inom ett område gör både utbud och efterfrågan större. Det påverkar förstås priset, precis som inom allt annat i samhället.

Sällsynta objekt med fler än en intressent kan skjutas i höjden på Tradera, ebay och vanliga auktioner. Trender, sällsynthet, skick – allt spelar in på priset. De flesta räknar med att värdet ökar med tiden, men det finns gott om exempel på motsatsen. Så fungerar samlarmarknaden.

När man ser på auktionsprogram i teve kan man få uppfattningen att det går lätt att göra fynd, speciellt på loppis. Det är lätt att bli avundsjuk när man hör om någon som köpt en sak för hundra kronor och får den värderad till femton-tusen. Ibland är det en slump men ofta ligger kunskap bakom fyndköpet. Det är synd om säljaren som inte visste värdet.

Många samlare står för en kulturell gärning genom att ta till vara och ordna alla tänkbara produkter från det förgångna. Om ingen hade sparat på förpackningar, emaljskyltar, kaffekvarn och våg från forna tiders lanthandel, så skulle allt sådant vara utplånat.

Själv har jag svårt att göra mig av med saker. Jag tillhör nog närmast kategorin ”bra att ha vid tillfälle” - och det tillfället kommer sällan. Överst på bokhyllan står en rad med sex datorer som gjort tjänst genom åren, däribland tre Macintosh - ett bevis på hur svårt jag har för att göra mig av med uttjänta saker. Trevligt dock att jag har kvar min första Mac, modell Classic II. Den har absolut ett samlarvärde. Ett skåp med gamla kameror har jag också – ett par så sällsynta att de har samlarvärde.

Varför denna utläggning om samlande?

Jo, vad är vi släktforskare förutom forskare? Just det – samlare! Vi samlar på personer och livsberättelser. Vi samlar på anfäder och anmödrar, på släktingar, såväl levande som avlidna.

En del satsar på kvantitet och sätter en ära i att ha många tusen individer i sin databas. Andra vill komma så långt tillbaka i tiden som möjligt, helst till Adam och Eva, men åtminstone till Karl den store. ”Hur långt tillbaka har du kommit?”. Det är den fråga alla släktforskare får.

En del är stolta över att ha adelsmän och kungligheter bland sina förfäder. Att ha riktiga bovar i släkten, gärna någon som blivit dömd till avrättning, har också blivit populärt helt plötsligt, åtminstone acceptabelt. Det var något man talade tyst om förr.

Egon Burman
 redaktör

Ordförandens spalter

Vi behöver hjälp! Efterfrågan på kurser i Disgen och i DIS Kartfunktion ökar, men vi är alldeles för få personer som sköter utbildningar. Har du intresse av att träffa andra släktforskare som vill använda Disgen. Har du själv använt Disgen något eller några år. Då är du en eftersökt funktionär i DIS-Småland. Vi hjälper dig att administrera och komma igång med kurser. Vi ger dig utbildning och verktyg för att kunna vara kursledare. Vi hjälper till att ordna lokal. Kontakta någon i styrelsen om du är intresserad.

Vi behöver en redaktör som kan axla ansvaret från vår mångårige redaktör Egon Burman. Egon har en längre tid, med ålderns rätt, begärt att få lämna över redaktörskapet. Behärskar du något layout-program av typen Indesign eller Publisher? Vår redaktionskommitté hjälper till med material, men någon måste göra materialet till en tryckbar tidning. Vi vill gärna försöka fortsätta med vår medlemstidning i tryckt format 3-4 gånger per år i stället för digitalformat via mejl. Kontakta någon i styrelsen om du är intresserad eller om du vet någon som kan vara intresserad.

Jul och nyår har passerat och vi skriver nu 2018, om vi har lyckats lära om. Våra aktiviteter går lite på sparlåga. Som jag nämnt tidigare så är vi några få som arbetar med utbildning, och flera av oss har dessutom annan utbildning, bl.a. i Släktforskning via de olika utbildningsorganisationerna. Almanackan blir alltså ganska välfylld. Under våren räknar vi med att endast klara av en pågående nybörjarkurs i Sävsjö.

Nu ser vi fram mot nästa version av Disgen med nya spännande funktioner. Disgen 2016 har uppdaterats och går nu som version 6. De flesta barnsjukdomarna och buggarna har åtgärdats. Än är det dock ganska många som fortfarande använder Disgen 8.2 eller ännu äldre program. Som utbildare och fadder hör jag många som är lite rädda för att byta till Disgen 2016. Detta är ändå hur enkelt som helst. Överföring/konvertering av gamla data görs automatiskt. Det går utmärkt att fortsätta arbeta med den gamla databasen i det gamla programmet medan man samtidigt testat det nya Disgen 2016. När det känns bra med Disgen 2016 gör man en ny konvertering av den gamla gamla databasen och fortsätter sedan

använda Disgen 2016. Framför allt, behöver någon hjälp så finns vi faddrar alltid tillgängliga. Ring så svarar vi.

DIS-Smålands årsmöte äger i år rum i Nässjö. Kallelsen finns på annan plats i detta nummer samt på vår hemsida. Vi håller årsmötet i en äldre järnvägsvagn och passar på att besöka Nässjö Järnvägsmuseum.

DIS årsmöte 2018 äger rum i Umeå. Jag kommer själv att vara med och passar också på att besöka mina släktingar i Norrbotten. Möjligen också ett besök hos Boden-Överluleå Forskarförening i deras hemtrevliga forskarstuga Råbäcksgården i Boden. Kanske lite fel årstid för min del eftersom jag inte är helt förtjust i vintern. Vi förväntar oss inte alltför många deltagare från Småland, men ni som vill uppleva senvintern i Norrland är naturligtvis välkomna.

Den här tiden på året lämpar sig bra för den egna släktforskningen. Själv jobbar jag nu hårt med att verifiera uppgifter som jag har fått av andra eller hittat på nätet. Jag blir mer och mer förvånad över hur det kan finnas så många fel på nätet. Det är bara att konstatera att kopiering av hela släktträd med uppenbart felaktiga uppgifter cirkulerar. I min släkt, på nätet, finns bl.a. en son som är född samma år som hans far är född. Samma fel i ett flertal olika träd på samma släktgren. Jag vill starkt rekommendera att dubbelkolla alla uppgifter som inte kommer direkt från grundkällor.

Sist men inte minst, skicka in din forskning till Disbyt. Många skyller på att man inte är färdig. Nämn någon i hela världen som anser sig vara färdig med sin släktforskning. Det är ju en del av tjusningen med denna hobby. En del vet inte hur man gör. Ta kontakt med en fadder så får du snabb hjälp, även om du använder något annat program än Disgen. Allt som krävs är en GEDCOM-fil.

När du skickar in ett eget Disbyt-utdrag får du tillgång till uppgifter från många andra släktforskare. Du kan enkelt ta kontakt med andra som forskar på samma släktgrenar som du själv. Stämna av uppgifter och komma överens om vad som eventuellt är rätt eller fel. Tveka inte, skicka Disbyt-utdraget omgående.

Tommy Nilson
ordförande

Årets bok om svensk historia 2017

En av dessa åtta böcker kommer att bli framröstad som *Årets bok om svensk historia* – förra årets bästa, viktigaste, mest läsvärda eller mest efterlängtdade. *Vad står det? Handbok i handskriftsläsning* av Ulf Berggren & Elisabeth Thorsell, är en av de nominerade. För släktforskare och andra som forskar i gamla dokument bör det vara den viktigaste.

1. Ett jävla solsken. En biografi om Ester Blenda Nordström av Fatima Bremmer
2. Furste av Norden. Kristian Tyrann av Erik Petersson
3. Gustaf VI Adolf. Regenten som räddade monarkin av Roger Almeberg
4. Humrarna och evigheten. Kulturhistoriska essäer om konsumtion, begär och död av Simon Ekström
5. Krigarna från Valsgårde. Glimtar från en guld- och granatskimrande forntid av Kent Andersson
6. Skiftet – vikingatida sed och kristen tro. Ett mångvetenskapligt perspektiv på kristnandeprocessen i Mälardalen av Ulf Berggren & Elisabeth Thorsell
7. Sprickor i järnridån. Svensk underrättelsetjänst 1944–1992 av Wilhelm Agrell
8. Vad står det? Handbok i handskriftsläsning av Ulf Berggren & Elisabeth Thorsell

En gång i livet får du möjlighet att delta i ett årsmöte som äger rum i en gammal järnvägsvagn. Ta den chansen den 7 april när DIS-Småland har sitt årsmöte på Nässjö Järnvägsmuseum. Det blir visning av museet på förmiddan, före lunch och årsmöte.

Mer information finns på sidan 20.

En klockstöld med lyckligt slut

Kerstin och Lennart Gynnerstedt, Växjö

En varm sommardag stals en guldprova i sängkammaren och var oförklarligt försvunnen... åren gick... klockan upphittades i en skog... tjuven bekände... upphittaren läste tidningen... polisen fick klockan och den rätte ägaren fick så småningom tillbaka sin kära ägodel.

Allt detta hände i Småland för snart ett sekel sedan. Historien börjar på gården Hagelsmo i byn Västorp i Furuby socken (en dryg mil sydost om Växjö) och fortsätter en mil bort genom byn Attsjö till skogarna mot Dädesjö och Lenhovda och Virserumstrakten och slutar några år senare hos polisen i Eksjö.

1924 fyllde Carl Landin, boende på gården Hagelsmo 40 år och uppvaktades som brukligt var på den tiden med en minnesgåva.

Grannarna i byn Västorp hade gjort en insamling och eftersom byn var stor räckte det till ett fickur av guld med inskriptionen: *C. L. Från vännerna i Västorp.*

Carl var mycket glad och stolt över gåvan och vårdade den ömt. Han använde den inte till vardags utan endast vid högtidliga tillfällen som kyrkobesök, kalas o. dyl. I vanliga fall hängde den på en krok bredvid sängen och i den dagliga kvällsrutinen ingick att dra upp guldklockan.

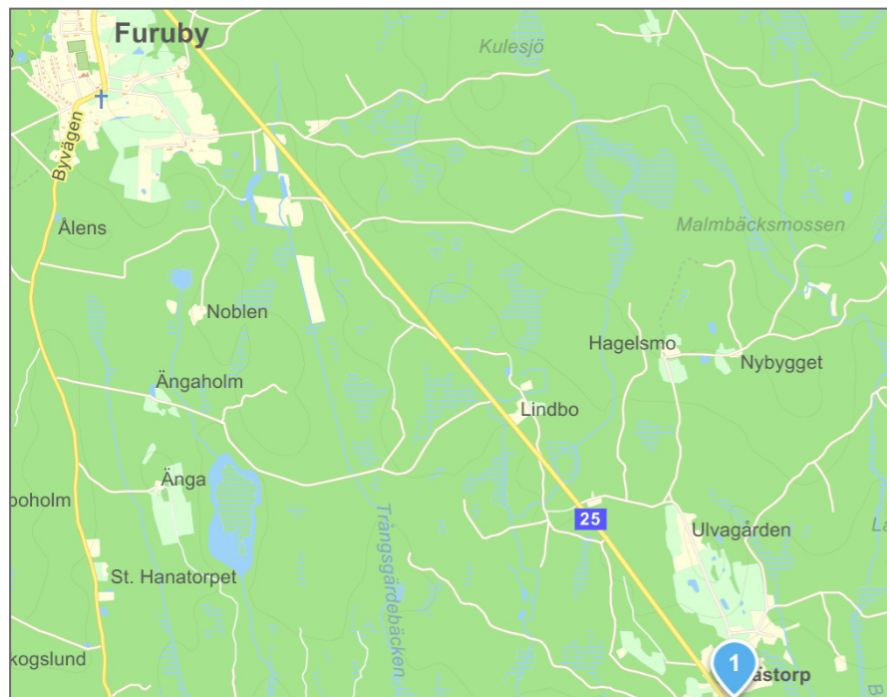
En kväll när han skulle dra upp klockan hängde den inte på kroken. Carl frågade om någon hade sett klockan men ingen hade någon aning om var den fanns. Man letade i flera dagar men klockan var försvunnen.

Saken polisanmäldes och på den tiden blev det inte bara en rapport, som arkiverades, utan en ordentlig utredning. Fjärdingsmannen förhörde gårdens folk, men ingen hade sett eller märkt något.

Ett litet spår fick man i granngården Ulvagård där snickarna, som höll på att bygga den nya ladugården, hade lagt märke till en främmande person, som kom cyklande - stannade och gick mot huset men ångrade sig och cyklade vidare.

I Attsjö hade någon observerat en för honom främmande person som cyklat genom byn. Kunde det vara samma person och kunde han ha varit på Hagelsmo och kunde han ha varit en tjuv?

Kartan från Eniro visar bland annat gårdarna Hagelsmo där stölden skedde, och Ulvagård där tjuven blev observerad.

Några mer observationer kom inte fram. Carl saknade sin klocka som nu hade blivit ännu kärare. Han skämtade om att klockan kommer kanske tillrätta till hans 50-årsdag.

Några år senare var två damer och plockade bär strax utanför Virserum. När de rastade vid en skogsväg märkte en av dem något som blänkte bland riset. Det visade sig vara ett fickur och ett fint sådant med en gravering C L. samt något annat som inte gick att tyda.

Damerna frågade alla möjliga personer, men ingen visste någonting om ett borttappat fickur. De till och med annonserade i ortens lokaltidning utan att få något svar.

Ytterligare några år senare tog man i Eksjötrakten en inbrottstjuv, som vid ett förhör erkände, bland mycket annat, att han tidigare hade stulit ett guldur i Furubytrakten. Han hade haft det en tid men av rädsla att bli misstänkt hade han vid ett besök i Virserum kastat det i skogen.

Händelseförloppet började klarna. Tjuven hade efter att han blev observerad av snickarna, vid ladugården i Ulvagård, fortsatt till Hagelsmo, där huset var olåst. Han gick in, såg gulduret som hängde på kroken, tog det och cyklade iväg utan att någon observerade honom.

Damerna från Virserum läste om tjuvens bekännelse i lokaltidningen och kontaktade polisen om fickuret de hittat några år tidigare.

Polisen kontaktade Carl Landin, som åkte upp till Virserum för att identifiera rovan och tänk, det var hans kära klocka. På så sätt fick han tillbaka sitt guldur före sin 50-årsdag.

Tjuven hette Carl Lööv så initialerna stämde med Carl Landins men inskriptionen: *Från vännerna i Västorp* var slarvigt bortslipat. Gulduret följde sedan Carl under hela hans levnad och ligger nu i ett bankfack som en släktklenod med en ovanlig historia bakom sig.

*Kerstin och Lennart Gynnerstedt
kerstin.gynnerstedt@gmail.com*

Den äventyrliga guldprovan förvaras nu i bankfack.

Välkommen till Släktforskardagarna 1-2 september 2018 i Växjö – Tema: Migration

Välkommen till Vilhelm Mobergs, Elin Wägners och Pär Lagerkvists stad, Esaias Tegnér's boplatz och Carl von Linnés skolstad, sätet för Utvandrnarnas hus och Emigrantinstitutet! Välkommen till Smålands hjärtland.

Växjö var redan för 1 000 år sedan ett centrum just där vägarna strålade samman. Vi är stolta över vår bygd och stad och på senare år har vi fått epitetet

"Europas grönaste stad"

Och ännu lever talesättet "Sätt en smålänning på en klippa i havet, och han föder sig!"

Mer information: sfd2018@genealogi-kgf.se • www.sfd2018.se

Ett fattighus i tiden

Ulf Örnamark, Tun

När Ulricehamns fattigvård skulle reformeras i början av 1900-talet anlätades en känd arkitekt för att skapa en modern institution. Här skildras tillvaron för personal och gamla på ett ålderdomshem under första halvan av 1900-talet.

Boendemiljö

Det tiotal fattighjon som 1912 flyttade in på Ulricehamns stads nya försörjningshem upplevde en rejäl standardhöjning. Här fanns centralvärme, rinnande vatten, toalett och tvättrum och personal dygnet runt. I matsalen serverades mat tillagad i det moderna köket.

Försörjningshemmet, i fyra plan, ritades av arkitekten Lars August Kellman som från 1891 var verksam i Borås. Man skymtar de många planteringarna i den stora trädgården på framsidan och den låga stenvuren i backen upp mot entrén. I bakgrunden Stadsskogen. Foto från 1910-talet.

Den huvudsakliga bostadsavdelningen var placerad på våning 2. Här fanns sex sovsalar (logement), tre vardera för männen och kvinnorna. På våning 1 fanns ytterligare två logement. Politikerna hade planerat för en fastighet som skulle rymma 50 understödstagare. I genomsnitt skulle alltså 6-7 personer dela rum vid full beläggning, en icke obetydlig inskränkning i privatlivet. Det var ändå en förbättring jämfört med tidigare och med förhållanden som rådde i andra städer. Logement med 13-18 sängplatser förekom på 1870-talet och ännu 1936 kunde fler än tio dela rum [1].

I Ulricehamn blev det aldrig så trångt. En tidig källa anger att försörjningshemmet hade plats för 11 försörjningshjon [2], en annan nämner 30 vårdplatser [3]. I praktiken kom 2-3 personer att bo i samma rum. År 1941 fanns 11 kvinnor och 6 män inskrivna. Motsvarande siffror 1950 och 1960 var 10 kvinnor och 13 män [4].

I kommunarkivet finns ritningar som visar att man avsåg förbättra levnadsförhållandena. I en ansökan 1949 föreslogs att man genom att sätta upp mellanväggar skulle omvandla de sex logementen på andra våningen till tolv mindre rum.

I slutet av 50-talet bodde 17 äldre på plan 2 och 4 på plan 1, dvs 21 personer delade nu på 15 rum.

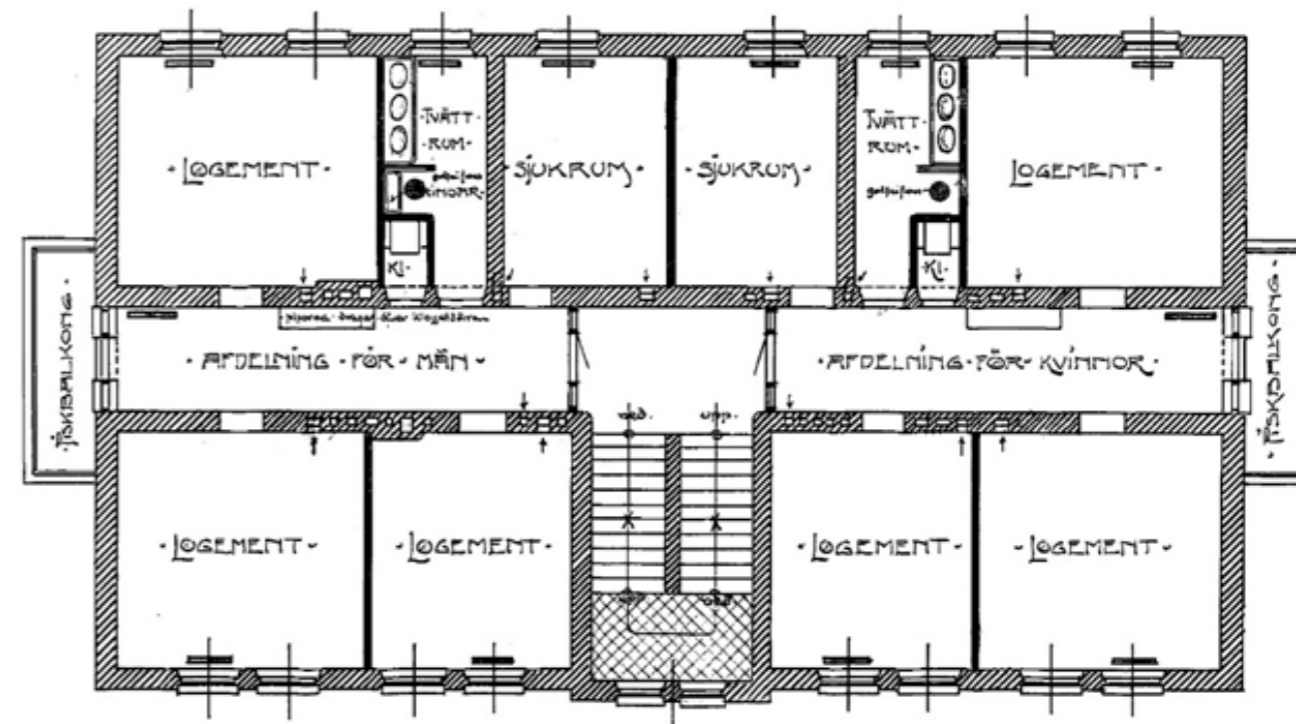
Ulricehamn växte och de 19 vårdplatser som officiellt fanns svarade inte mot stadens behov. En plan för att öka antalet platser till 40 hade fastställts av länsstyrelsen 1957 men genomfördes inte. Istället togs ett nytt ålderdomshem, Ekhult, i bruk 1964.

Personalen

På 1910-talet kan man i församlingsboken identifiera föreståndaren och en tjänarinna (piga). I början av 40-talet styr föreståndaren över tre vårdbiträden.

Under perioden 1955-1964 bestod personalen av sju personer (föreståndare, kokerska, 2 vårdbiträden, 1 löpare (vikarie), 1 köksavbytare och 1 vaktmästare. När en tjänst som nattbiträde infördes försvann en dagtjänst [5].

Vårdpersonalen var i regel mantalsskriven på ålderdomshemmet. Föreståndarens bostad låg på 1:a våningen. Den bestod 1964 av två rum och tambur efter att ett ursprungligt badrum hade gjorts om till sovrum.

Ritning från 1909 över försörjningshemmets bostadsavdelningar på 2:a våningen. I männens tvättrum fanns förutom toaletten (kl.) en urinoar.

Vägg i vägg med föreståndarens bostad hade det först varit jungfrukammare men den fungerade nu som "jourrum" och inrymde bl.a. ålderdomshemmet medicinförråd. Alla föreståndarna i Ulricehamn var kvinnor, minst tre av dem förblev ogifta. Kanske upplevdes rollen mer som ett kall än lönearbete.

Dagliga rutiner

De som flyttade in på ett försörjningshem i början av 1900-talet hade i regel få ägodelar. Dessa antecknades noga och togs över av fattigvårdsstyrelsen och såldes ibland när personen avled för att finansiera verksamheten [6].

I Ulricehamn hade varje boende en säng, ett nattygsbord, en byrå och en stol. Det fanns även förråd på vinden, för "hjonens persedlar", som användes in på 1960-talet.

När försörjningshemmet först togs i bruk rådde arbetsplikt för hjonen. Källarens två arbets-salar användes på 1950-talet som stryk-, sy- och mangelrum. Arbets-salen på plan 1 hade blivit till ett stort dagrum, möblerat mestadels med gamla, klumpiga möbler, ett piano och ett par bokhyllor av modernt snitt, inköpta för donerade medel.

Arbetsplikten var avskaffad men det hände att de gamla hjälpte till med enklare sysslor.

Ibland kom frisören och tandläkaren på besök. I huset fanns ringledningar från bostadsavdelningen på plan 2 till såväl föreståndarens bostad som till biträdenas rum på vinden. En tavla i entrén visade vem som larmat.

En uthusbyggnad uppfördes 1944 på baksidan av ålderdomshemmet. Ett av dess utrymmen fick bli likbod. Eftersom flera gamla delade på ett rum var det bråttom att flytta en avliden. Kroppen gjordes i ordning på rummet och transporterades sedan till likboden i väntan på begravningsbyrån.

Efter att verksamheten flyttats 1964 har fastigheten inrymt företagslokaler och privatbostäder och ägs numera av en bostadsrättsförening [7].

Vårdbiträdena bodde i de två gavelrummen på vinden. Efter en ombyggnad på 50-talet tillkom här ytterligare tre rum. Möbleringen vid denna tidpunkt bestod av en bäddsoffa, soffbord, fåtölj, byrå, två stolar, matta på golvet och vita gardiner i fönstret. Personalens badrum låg i källaren i det som ursprungligen varit tänkt som "cell" [5].

Personalen skötte de flesta arbetsuppgifterna. Arbetet var tungt och utfördes i stort sett utan hjälpmedel. Arbetstiden var oreglerad och någon ersättning för obekvämt arbetstid eller övertid utgick inte. Arbetsdagen sträckte sig från kl. 7 till 17 och ibland till åtta på kvällen med två timmar ledigt på eftermiddagen. Ledigt hade man varannan helg.

Kokerskan skulle laga mat och baka kaffebröd till 30 personer samt hålla köket rent och snyggt. ”Köksavbytaren” ersatte kokerskan när denna var ledig och skötte tillsammans med ”löparen” all tvätt och höll snyggt i kök-laren.

Vårdbiträdena hjälpte de gamla på bästa sätt men i deras arbete ingick också att städa och hålla snyggt på bostadsavdelningarna och i trapphuset. Storstädningarna vår, höst och jul tog flera veckor i anspråk [5].

Vaktmästaren skötte bl.a. uppvärmningen och den stora trädgården. Här fanns ännu på

1960-talet många bärbuskar och fruktträd. Allt togs tillvara av kökspersonalen som bl.a. konserverade mycket till vintern.

Ulf Örnemark
ulf.ornemark@telia.com

Källor

1. L. Rosander, "Att genom välgärningar aftorka nödens och behovens tårar": Sabbatsbergs fattighus och hälsobrunn under tre århundraden, ISBN 91-87006-023-5, Stockholm 1996.
2. Glimtar ur Ulricehamns historia, utg. av Logen Strandfästet i Ulricehamn och en flerårig studiecirkel inom NBV, Ulricehamn 2013.
3. G. Boger, Ulricehamn förr och nu. En hembygdsbok, Ulricehamns Tidnings tryckeri 1977.
4. Mantalslängder 1941, 1950 och 1960. www.arkivdigital.se.
5. M.-B. Johansson, Ulricehamn.
6. U. Örnemark, En socken i Västmanland får ny fattiggård. Diskulogen nr 113 (2016), 5.
7. U. Örnemark, Från försörjningshem till bostadsrätt, Ulricehamnsbygdens Forskarklubb, medlemstidning, hösten 2016, 6.

Klass 7 i Moheda skola 1948

Det känns märkligt, närmast vemodigt, att titta på gamla skolfoton. Vart tog åren vägen? Detta foto är mitt sista i grundskolan – 7:e klass i Moheda. Det är första året för sjuårig skola inom skoldistriktet. Vi kommer från skolor i Moheda, Torpsbruk, Lidnäs och Ormesberga. Förhoppningsfulla, i vår tidiga tonårstid, de flesta redo att ge sig ut i arbetslivet. Jag räknar till tjugotvå elever och konstaterar att så vitt jag vet är fortfarande elva av oss i livet. Lika många har avlidit, ett par onödigt enligt min mening, och alldeles för tidigt.

Egon Burman

När du vill veta lite mer om ... HUSFÖRHÖRSLÄNGDEN Daniel Johnson, Vimmerby

I några tidigare artiklar har jag skrivit om kyrkans födelse-, död- och vigselböcker som alla tre är viktiga källor då man släktforskar. I den här artikeln kommer vi in på husförhörslängden, den källa som gör att vi faktiskt kan följa en person genom hela livet och som ger oss den röda tråden.

I husförhörslängden skrevs församlingens medlemmar in, vilket ofta skedde efter rote och sedan gårdsvis på landet, och efter kvarter och tomt i staden. Svenska kyrkböcker grupperas efter bokstäver, husförhörslängder har bokstav A. Den äldsta volymen för församlingen får beteckningen AI:1, och nästföljande AI:2 och så vidare.

Husförhörslängden är primärkälla för vilken gård/fastighet personen bodde på och personens kristendoms-kunskap samt läskunnighet. De flesta andra personuppgifter såsom namn, födelse- och dödsdatum är sekundära uppgifter som bör kontrolleras mot exempelvis födelse- och dödbok. Det är inte alls ovanligt att framför allt födelse-datum kan vara felaktigt, ibland till och med även födelseorten.

Som släktforskare med svenska anor kan du känna dig privilegierad, för husförhörslängder finns endast i Sverige och Finland. I Finland tack vare att det tidigare var en del av det svenska riket. Ingen annanstans i världen har det funnits ett liknande upplägg av dokumentation över befolkningen, och framför allt inte under så lång tid.

I Norge får man istället använda sig av de så kallade *folketellingene*, det vill säga folkräkningen. Den första genomfördes 1769, men sedan tog det hela 32 år innan nästa kom 1801. Dessa folkräkningar är ögonblicksbilder, och som du förstår hann folket flytta runt en hel del mellan folkräkningarna. Totalt har det genomförts 22 folkräkningar i Norge, oftast med tioårsintervall.

Även i Danmark får man förlita sig till folkräkningarna, eller *folketællinger* som det heter på danska. Den första genomfördes 1787, sedan dröjde det även här till 1801 innan den andra folkräk-

ningen genomfördes. Skillnaden mot Norge är att i Danmark genomfördes folkräkningarna mer frekvent, som regel vart femte år.

Varför husförhörslängd?

Öfver Socknefolket, under by och bolag, fördeeld i wisse Columner, ther uti hwars och ens, som läsa kan, framsteg i Cathechismi lära, beskrifwit warder. 1686 års kyrkolag, kapitel 24 § 8.

Det var här det hela började med det som vi känner som husförhörslängder. Att föra längd över Sveriges befolkning hade gjorts tidigare men då var det ur ett ekonomiskt perspektiv – hur mycket varje person skulle betala i skatt. I dessa så kallade mantalslängder och jordeböcker var det med andra ord bara de personer som var belagda med skatt som var namngivna. Därför saknas exempelvis hustruns och barnens namn i de källorna.

Husförhörslängden skrevs ur ett helt annat perspektiv. Här skulle man istället dokumentera varje persons kunskaper inom kristendom och läskunnighet. Det var viktigt att församlingens medlemmar kunde läsa, annars kunde de ju inte läsa bibeln och bli goda kristna. I en del församlingar skrevs barnen först in vid sex års ålder då de började lära sig att läsa, men oftast antecknades de redan vid födseln.

1726 kom *konventikelplakatet* som huvudsakligen var en åtgärd mot privata bönemöten i hemmen hållna av frireligiösa rörelser. Men samtidigt lagstodgades husförhören – att prästerna en gång per år skulle förhöra sina församlingsmedlemmar.

Redan under 1620-talet införde Johannes Rudbeckius påbud om förändring av husförhörslängd i Västerås stift. Därför kan vi idag hitta några av landets äldsta husförhörslängder i Västmanland och Dalarna. I resten av landet skulle det dock dröja. Även efter ordinationen i 1686 års kyrkolag skulle det i vissa delar av landet dröja ända fram till mitten på 1700-talet innan husförhörslängderna började föras.

I en del socknar har det förekommit bränder i kyrka och prästbostad och äldre tiders böcker har då förstörts. Äldre husförhörslängder kan också ha slängts, vilket ska ha skett bland annat i Lunds stift.

Hur husförhöret gick till

Till att börja med kunde själva husförhöret ske på lite olika tider på året. En del präster valde att lägga förhöret efter friveckan vid Mikaelitid (enligt legostadgan från 1664), alltså efter den 29 september. 1833 flyttades datumet fram till den 24 oktober, så i början på november hade drängarna och pigorna infunnit sig på sina nya arbetsplatser och prästen kunde då påbörja arbetet med husförhören.

Enligt en del valde prästen att lägga husförhöret mellan fjärde söndagen i fastan och påsk. Kikar man runt lite i husförhörslängderna ser man att det även var vanligt att hålla husförhöret under sommarmånaderna juni, juli och augusti. Naturligtvis var det trevligare för prästen att resa runt i socknen när det var varmt och skönt ute.

Förr var både socknarna på landet och städerna indelade i rotar. Det vanliga var att man samlades per rote när det var dags för husförhör. Själva förhöret kunde börja vid nio på morgonen och inleddes då med gemensam sång som följdes av en bön. Sen började förhöret och vanligtvis fick alla närvarande läsa varsin vers ur bibeln. Därefter följde frågor för att avgöra folkets kunskaper i kristendom.

Framåt 12-tiden blev det rast, och efter den kunde prästen ställa frågor som det var fritt fram för den som ville att svara på och på så sätt visa sina goda kunskaper i kristendom.

Under själva förhöret bedömde prästen läskunnighet och kunskapsnivå i kristendom och antecknade detta i husförhörslängden. Prästen kunde även använda en kladdbok när han var på plats som han sedan förde över uppgifterna från till den rätta husförhörslängden.

Det är inte heller svårt att tänka sig att prästen i förväg hade skrivit in alla gårdar och dess folk i lugn och ro på kammaren i prästgården innan han gav sig ut på husförhör. I vissa husförhörslängder kan man nämligen se att samma gård förekommer på samma sidnummer i längd efter längd.

Många var det säkert nervösa inför det stundande husförhöret, och glada och uppslupna efteråt.

Efter husförhöret var det nämligen fest med ett dignande bord med god mat.

Förhöret var obligatoriskt

Vid husförhöret skulle alla vara närvarande, det var straffbart att utebli. Man kunde exempelvis dömas att sitta i straffstocken utanför kyrkan om man valde att göra något annat dagen det var husförhör. 1765 infördes en skala som talade om vilket straff man skulle få. Här gjordes skillnad på om man bodde på landet eller i staden, om man tillhörde husbondens familj, eller om du var tjänstehjon. Straffet var nu böter eller att sitta i stocken.

Barn som var frånvarande skulle först få en varning och om inte det hjälpte så blev det aga. Straffet att dömas till att sitta i straffstocken togs bort 1841, medan bötesstraff och aga fanns kvar fram till 1888 då lagen gjordes om och det var då inte längre straffbart att utebli från förhöret.

Vad som bedömdes

Prästens uppgift vid husförhöret var att bedöma var och en inom fyra kategorier: innantilläsning, Katekes, förklaring och begrepp. Betygen för katekes och förklaring talade om hur goda kunskaper inom kristendomen personen hade.

Prästen förhörde på bönerna *Fader vår* och *Ave Maria* samt *Guds tio budord*. Men det som var än mer viktigt var omdömet för innantilläsning och begrepp. För att kunna vara en god kristen var man tvungen att kunna läsa ur lilla katekesen och bibeln, och med begrepp menades att personen hade reflekterat över det den läst.

Läskunnigheten i Sverige var förvånansvärt god redan under 1700-talet. Även om man inte läste med flyt så kunde man hanka sig fram i både bibel och kanske den lokala tidningen. Man uppskattar att upp emot 90 % av befolkningen kunde läsa vid den här tiden.

Däremot var det mycket färre som kunde skriva. Skrivkunnigheten spreds inte i Sverige på bred front förrän vid införandet av folkskolan 1842. Det var husfaderns uppgift att lära barnen läsa, och föräldrarnas gemensamma ansvar att lära barnen grunden i den kristna tron. Därefter tog prästen över undervisningen för att barnen skulle bli redo för sin första nattvardsgång. Om det däremot visade sig att en persons kunskaper i kristendom var allt för svaga vid husförhöret så fick denne inte delta vid nattvardsgången.

Ett tidigt exempel

Nedan ser du ett exempel på en husförhörslängd från 1754 där husförhöret hölls den 8 maj i Herr Eric Siöbergs hus, Norra Kvarteret i Vimmerby stadsförsamling.

Norra Kvarteret			
N:o 1. Handelsman Anders Brun	39		död
Helena Norbeck	29	b. 1711	af. d. 14. Febr. 1755.
Sonen Johannes	4		hörd d. 14. Sep. innan i Str. Katech.
Dottern Stina	9	b. 1718	hörd d. 14. Sept. N:o 1. h. ff. Spm. i hem hemm. f. ord. sp. m. of br. L. 2. h. ff. val. till husförhöret och om hon kommer man.
Dottern Anna	7	b. 1718	Sjuklig. har intat blyggt Stofa d. 14. Sept.

Källa: Vimmerby sfs AI:1 (1753-1785) sida 27

I exemplet ser vi gård nr 1 där handelsfamiljen Brun bodde. Bakom dessa namn döljer sig ett olyckligt äktenskap och en handelsman med klart tvivelaktiga affärsmetoder. Men nu är det själva husförhörslängden vi ska fokusera på:

Allra först står mannen i familjen, i detta fall handelsman Anders Brun. Därefter följer hustrun Helena Norbeck och slutligen barnen. Barnen delas här in i pojkar och flickor, och därefter i fallande åldersordning. Observera att det är just åldern som skrivs in, inte födelseåret. Därefter följer de betyg som prästen delat ut, och slutligen en kolumn för anteckningar.

Åldersuppgiften i dessa tidiga husförhörslängder får man mer se som ett riktmärke. Anders Brun är född 1713, inte 1715 som man skulle kunna tro. Det står inte heller i vilken församling som personerna är födda.

Vi ser i sista kolumnen anteckningen död på fadern, vilket skedde i april, minst två veckor innan husförhöret, vilket stärker min teori om att prästen skrev in alla gårdar och familjer långt innan dagen för själva husförhöret. Vi ser också att dottern Anna är sjuklig.

Lilla Katekesen

Lilla Katekesen (Der Kleine Katechismus) utgavs första gången år 1529 i Tyskland av Martin Luther. Martin föddes den 10 november 1483 i Eisleben (Sachsen) och blev en präst, munk och teolog med visioner och stark vilja. Lilla Katekesen skrev Martin för att allmänheten på ett enkelt sätt skulle kunna lära sig den kristna tron. Lilla Katekesen utkom sedan i nya utgåvor och även i förenklade varianter.

Lilla Katekesen som bedömdes som "kortfattad och kärnfull" var uppdelad i fem delar:

1. *Tio Guds bud*
2. *Trosbekännelsen*
3. *Herrens bön*
4. *Dopet och bikten*
5. *Nattvarden, husfaderns välsignelse, bordsbönen och hustavlan*

Lilla Katekesen var dessutom full av bibelcitater och var helt enkelt tänkt som en sammanfattning av bibelns viktigaste texter och budskap. Enligt Svenska kyrkan är "Katekes" ett grekiskt ord som har med muntlig undervisning att göra.

Lilla Katekesen hittade snart sin väg till Sverige och den första svenska upplagan tros ha tryckts redan 1544. Lilla Katekesen kom att bli ett viktigt verktyg för att undervisa unga och konfirmander i kristendomskunskap.

Olika varianter av Lilla Katekesen användes i skolan ända fram till 1919 då den nya skolordningen avskaffade innantilläsningen i Katekes. Martin skrev även en Stora Katekes som vände sig till präster och de som skulle lära ut och sprida den kristna tron.

Husförhörslängden på 1800-talet

1800-talets husförhörslängder är mer detaljerade än tidigare och har förtryckta sidor i boken med bestämda kolumner. Detta exempel är från Wä Ågård i Reftele socken.

Personernas namn, stånd, embete, yrke och näringsfång, (backstuga-, inhyses- och fattighjon), nationalitet (om främmande), lyten (svagsinta, blinda, döfstumma).	Födelse			Äktenskap.		Koppor	Flyttad		Familiens- eller adressnummer	Död
	År	Mån och dag	Ort. (Socken i Län, Stad.)	Gift. eller Enka.	Enkl.		från (Socken i Län, Stad, eller pagina i Husförhörs-boken.)	År, månad och dag.		
1. H. Hakelberg.										
2. Eg. Andreas Jonasson	1848	14	Reftele	1875						
3. M. Brita Maria Petrusdotter	1854	12	Reftele							
4. D. Ottilia Kristina	1870	24	Reftele							14/8/76
5. S. Oskar Manfrid	1877	22	Reftele							30/7/78
6. S. John Philip	1879	25	Reftele							

Källa: Reftele AI:19 (1876–1880) sida 27

Precis som tidigare står fadern först, sedan modern följt av barnen. Nu delar man dock inte längre upp söner och döttrar, utan alla står i kronologisk ordning. Varje person är angiven med födelsedatum och födelseort. **Do** betyder i detta fall samma ställe som föregående, med andra ord är alla i familjen födda i Reftele. I nästa kolumn står det när makarna gifte sig, i detta fall den 16 maj 1875.

Alla i familjen är vaccinerade (v) för koppor förutom lilla Oskar Manfrid som dog endast ett drygt halvår gammal.

Kolumnen flyttad (från) är i detta fall tom, och då vet vi att vi kommer hitta familjen på samma gård i den föregående volymen AI:18. Dessutom vet vi att då inte alla är strukna så finns familjen kvar även i nästkommande volym på Wä Ågård.

Under 1800-talet är det mycket lättare än tidigare att följa en person när denne flyttar runt mellan gårdar och församlingar. Det antecknades både varifrån och när man flyttade in på en gård och när och varthän man flyttade när man lämnade gården.

Under större delen av 1800-talet finns det dessutom in- och utflyttningslängder att tillgå om man har tur. Om en person är struken utan att det står något dödsdatum eller utflyttningsdatum så kan man göra följande steg:

1. Sök igenom utflyttningslängden.
2. Sök igenom död- och begravningsboken.
3. Kika i vigselboken, kanske kvinnan gifte sig och flyttade till mannens församling.
4. Leta igenom aktuell och nästkommande volym, kanske personen bara flyttade till en annan gård i samma församling.
5. Sök i indexerade register om sådana finns.
6. Leta i de närliggande församlingarnas inflyttningslängder. Har man tur flyttade inte personen så långt.

Smittkoppor

I 1800-talets husförhörslängder finns en kolumn som heter koppor. I den noterades vem som hade blivit vaccinerad mot smittkoppor. Smittkoppor var ett av de riktigt stora sjukdomsproblemen under 1700-talet, inte bara i Sverige utan i hela Europa.

Man beräknar att omkring 60 miljoner människor dog i Europa under 1700-talet på grund av smittkoppor. Det är klart jämförbart i antal med vad digerdöden skördade under sin framfart på 1300-talet. Fattig som rik drabbades då sjukdomen spreds både genom direktkontakt med sjuka, via nedsmittade föremål men även genom luften. Den 24 november 1741 avled drottning Ulrika Eleonora av smittkoppor.

Smittkoppor var väldigt smittsamt och hade en hög dödlighet. Oftast var det barnen som drabbades då äldre personer var immuna efter att tidigare i livet varit utsatta för infektionen. Den som blev smittad insjuknade i hög feber och fick värk i kroppen och huvudet. Efter några dagar uppstod så utslagen över hela kroppen, och under en tvåveckorsperiod var man väldigt sjuk. Många var de föräldrar som grät sig till sömns med känsla av maktlöshet när barnen drabbades och led svårt.

Utslagen (blåsorna) torkade så småningom ut till skorpor om man överlevde. Men även om man överlevde sjukdomen kunde man få men för livet då man kunde bli blind, döv eller vanställd.

Det första vaccinet mot smittkoppor togs fram av en engelsk läkare vid namn Edward Jenner (1749–1823) i slutet på 1790-talet. Vaccinet började snart massproduceras, och redan 1801 utfördes den första vaccinationen i Sverige.

1816 blev det obligatoriskt i vårt land att vaccinera alla barn mot smittkoppor. Trots det förekom det under hela 1800-talet utbrott av smittkoppor men nu drabbade sjukdomen mest äldre som inte vaccinerats och som inte drabbats tidigare.

Genom omfattande vaccinering är smittkoppor en av de sjukdomar som vi lyckats utrota i världen (till skillnad mot den fruktade pesten). I Sverige upphörde vaccination mot smittkoppor 1976 och 1980 förklarade världshälsoorganisationen (WHO) världen vara fri från smittkoppor.

Församlingsboken

Folkskolan infördes 1842 i Sverige. Även om det i många små socknar ute på landet skulle dröja många år innan det fanns skolhus med regelbunden undervisning så tog folkskolan över rollen som undervisare i både läsning och religionskunskap.

Husförhören hade spelat ut sin roll, och 1888 upphörde tvånget att delta i husförhör. Husförhören fortsatte dock att hållas fram till 1900-talets början, och i vissa enstaka församlingar fortsatte man att hålla husförhör som en trevlig och gemytlig tradition långt in på 1900-talet.

Den 6 augusti 1894 kom en kunglig förordning som ersatte husförhörslängden med församlingsboken.

Församlingsboken ser i mångt och mycket likadana ut som husförhörslängden och den fördes ända fram till den 30 juni 1991. I församlingsboken fanns det fortfarande förtryckta kolumner för kristendomskunskap, om man begått nattvard och bevistat husförhör, även om den sista kolumnen sällan är ifylld i de nyare böckerna.

En ny kolumn som tillkom var däremot kolumn nr 2, i vilken man skulle fylla i yrke och lyte. Med lyte menades om personen hade någon form av sinnessjukdom eller om personen var blind, döv eller hade fallandesot (det vi idag kallar epilepsi).

I en del större städer ersattes så småningom församlingsboken med lösbladssystem för att få en mer flexibel hantering. Under de senare åren skrev man inte längre för hand utan på skrivmaskin.

På församlingsboken råder en 70-års sekretessgräns eftersom den innehåller personuppgifter som kan vara känsliga. Eftersom vissa församlingsböcker sträcker sig över många år kan det ta lång tid innan de kommer bli publika och tillgängliga via aktörer på internet. Alla församlingsböcker precis som husförhörslängderna förvaras på respektive landsarkiv, och man kan få ta del av dess information om man kontaktar landsarkivet (förutsatt att det då inte är en känslig uppgift).

Den 1 juli 1991 tog Skatteverket över ansvaret för Sveriges folkbokföring efter att kyrkan haft ansvaret i 305 år. Även mantalsskrivningen som tidigare låg till grund för beskattningen upphörde 1991.

Betygsskala

Det fanns inget uttalat betygssystem som var tvunget att användas utan varje präst hade frihet att bruka den skala han själv föredrog. På 1800-talet var det mer vanligt med bokstavsskalar, exempelvis: A – a – AB – Ba – B – BC – C.

A – BA var över medel, B godkänt
BC – C underkänt. En annan skala var:

A God
a Godkänd
ab Försvarlig
b hjälplig
c Svag

I äldre tider användes istället symboler, streck och punkter för att anteckna kunskapsnivå. Ett bra tips från Per Clemensson är att om du är osäker på skalan så bläddra fram prästfamiljen, den visar som regel alltid vad som är högsta betyg i den aktuella skalan.

Nedan en skala byggd på symboler där figuren byggs på ju bättre läs- och begrepps nivå personen hade. Det överliggande och de yttre ”benen” visar på läskunskapen:

—	Har börjat att läsa
┌	Läser svagt
┌┐	Läser någorlunda
┌┐┐	Läser försvarligt
┌┐┐┐	Läser med färdighet

Därutöver la man till ett ben i mitten som visade på begrepps nivå, hur väl man förstod det man läst:

—	Har svagt begrepp
┌┐	Har någorlunda begrepp
┌┐┐	Har försvarligt begrepp
┌┐┐┐	Har gott begrepp

Slutligen kunde figuren kompletteras med ett antal punkter. Första punkten lades till om man kunde Lilla Katekesen, och sedan ytterligare en punkt för varje av de fem huvudstyckena som man lärt sig. Totalt kunde man alltså få sex punkter. Denna figur visar en person som läser någorlunda, har gott begrepp och lärt sig Lilla Katekesen:

Vanliga förkortningar

Om nu födelse-, vigsel- och dödböckerna är fulla av latinska ord, så är istället husförhörslängderna fulla av olika förkortningar. Ibland stöter man på präster som hittade på egna förkortningar som verkade självklara när de skrevs ner, men som idag inte säger oss någonting. Som tur är hör det mer till undantagen. Här följer en lista över de allra vanligaste förkortningarna som brukade användas:

Adm	Admitterad
Arr	Arrendator
B/Bst	Backstuga
Br	Brukare - arrendator
D	Dotter
Dito/do	Samma ställe (som föregående)
Dr	Dräng
Eg./Äg	Ägare
H	Hustru
Husm/hm	Husman. Äger huset men inte jorden.
GB	Gamla boken (föregående volym)
Kv/Qv	Kvarter
Lfs	Landsförsamling
mf	med fattigunderstöd eller mantalsfri
Mtl	Mantal
NB	Nästa bok (efterkommande volym)
o.ä.	Oäkta, barn fött utanför äktenskap
P	Piga, kan även betyda liten flicka
Pag	Pagina – sida i boken
S	Son
Sn	Socken
Sfs	Stadsförsamling
T	Torp eller torpare
t.h.	Till hus – inhyses

Daniel Johnsson
anforskning@outlook.com

Sigurd besökte också Halmstad

Sven-Arne Svensson, Kungsbacka

Mot slutet av sommaren är det åter dags för årets släktforskar dagar, den här gången i Sigurds stad. Men skulle de inte vara i Växjö? Jo visst, Sigurds stad!

I min bokhylla står en bok med titeln *Kaleidoskop, valda humoresker och kåserier af Sigurd*, tryckt 1907. Jag tror att min pappa köpte den tillsammans med andra böcker på auktion på 1930-talet. När jag under senare år gått igenom halländska 1800-talstidningar, har jag ofta träffat på citat av eller omdömen om denne Sigurd. Men vem var han?

Hjärtats saga

Den mest läste svenske profane författaren kring sekelskiftet 1900 lär inte ha varit Strindberg, utan Sigurd, pseudonym för Alfred Hedenstierna, född 1852 i Ryssby församling, Kronobergs län. Föräldrar var lantbrukaren och hovjunkaren Carl Gustaf Hedenstierna och Sofia Elisabeth Berg. Alfred bodde och arbetade hos dem med lantbruket på Vedåsa Östergård fram till 1879. Under den tiden började han också som lokalreferent för den konservativa Smålandsposten, utgiven i Växjö. 1885 gifte han sig med kvarnägardottern Hilma Johansson från Jönköping och de fick två barn, Sigurd och Elsa.

Han skrev nu också det han i dag är mest känd för, Hjärtats saga, som tonsattes av Wilhelm Åström, musikediktör vid Kronobergs regemente. De båda herrarna lär tillsammans ha skrivit den en sommarkväll i en punschveranda vid Evedal. Sången har sjungits in av många, från Bertil Boo till Agneta Fältskog, och har också använts i flera filmer.

*Var skog har nog sin källa
var äng sin blomma har.
Vart hjärta har sin saga
från flydda ungdoms dar.*

*Och skogens källa sinar
och ängens blomma dör.
Men hjärtats tysta saga
ej någon tid förstör.*

Tidningsmannen

Smålandspostens ägare Axel Forsberg fann att Hedenstierna hade en unik begåvning, ... *efter blott några antydningar kunde han på kortast möjliga tid få ihop en uppsats över snart sagt vilket ämne som helst*, och anställde honom 1879 som redaktionssekreterare.

Snart började han med signaturen *Sigurd* under rubriken *Kaleidoskop* skriva regelbundna kåserier i tidningen. Med humor och satir fick han ett stort genomslag även för sina politiska budskap. Dessa var i grunden starkt konservativa, men han hade samtidigt ett socialt engagemang, stödde nykterhets- och väckelserörelsen och hade en minst sagt reserverad hållning till statskyrkan. *Han kan med inlevelse se tillvaron både från sina ståndsbröders herrgårdsfönster och med de enklaste bybornas ögon* enligt Magnus von Platen.

Så småningom blev han delägare och redaktör för tidningen, huvuddelägare och utgivare 1890-1898. Smålandspostens veckoblad, som startade 1883, blev under 1890-talet Sveriges mest spridda lokaltidning, främst tack vare Sigurds Kaleidoskop och andra artiklar.

Sveriges enskilt mest citerade person

Längre eller kortare utdrag ur Sigurds krönikor och artiklar citerades i snart sagt alla landets tidningar, även de som inte var konservativa. Till detta bidrog hans orädda kritik och träffsäkra och satiriska beskrivningar av samhällets överklass och makthavare.

År 1884 publicerades en del tidigare Kaleidoskop i bokform. Framgången blev stor och i fortsättningen gav Sigurd fram till sin död 1906 ut minst en bok om året. De flesta innehöll ”skisser och humoresker”, men han skrev även romaner och noveller. Böckerna trycktes i flera upplagor och många översattes till främmande språk. Av den mängd böcker Sigurd utgav och sålde, är det lätt att dra slutsatsen att han var 1890-talets mest läste författare.

Diktare blifva sällan feta om de icke Sigurd heta

skaldade Albert Engström dubbeltydigt under en karikatyrteckning. Genom sitt författarskap och som delägare i tidning och boktryckeri skapade sig Hedenstierna en förmögenhet och anses ha varit Växjö's rikaste person. 1895 var hans beskattningsbara inkomst 55 000 kronor, i dagens penningvärde motsvarande ca 4 miljoner. Växjö kom ibland att kallas **Sigurds stad**.

Censurerad

Att Sigurd inte var okontroversiell kan man förstå bland annat av att den finska censuren 1884 förbjöd publicering av hans Kaleidoskop. Troligen var det hans kritiska, ”ogudaktiga” åsikter om kyrkan som låg bakom.

Vilhelm Mobergs läromästare

Vilhelm Moberg har i ett brev berättat, att han var ”uppfödd” med Sigurd och Thure Sällberg. (Även Sällbergs alster var mycket spridda i småländska tidningar). Moberg fortsatte: Och när jag redan som 20-åring började skriva mina bygdehistorier, så var de båda mina naturliga läromästare.

Besök i Halmstad

I samband med invigningen av Halmstad – Bolmen-järnvägen 1889 besökte Sigurd Halmstad, och skrev bland annat följande från staden: *Breda, vackra gator, många stilfulla hus, en hel del vackra butiker, hvilkas egare lärt sig fönsterskyltningens konst i Göteborg, flaggor med anledning af unionerna mellan Sunnerbo och Halland samt Sverige och Norge, ett par förtjusande representanter för det kvinliga Halmstad, till hvilka parisermodet tycktes ha kommit någon månad förr än till Vexjö, samt en rakstuga och ett hotell; - detta var beklagligtvis allt hvad jag såg af det yttre Halmstad.*

Att Halmstad är på väg att blifva en stor stad, fann jag dock bl.a. derpå att man blef vida bättre renrakad på rakstugan än på hotellet. I småstäder brukar det annars vara alldeles tvärt om. Servering, servis, varor och lokaler voro mycket bra, kyrparne rena, fina och förståndiga.

Det enda man kan anmärka är att brännvinsglaset voro i förhållande till väderleken och resans längd väl små, men som flaskorna voro så mycket större och korkarne sutto synnerligen löst, kan detta knappast anses såsom något svårare fall.

(HP 8 november 1889)

Exempel ur Sigurds Kaleidoskop, hämtade från halländska tidningar

Ur ”självbiografen”

Jag kom till denna syndfulla, grundskattetyngda jord wid lagom frukosttid kl.10.15 f.m.; men tror ni jag fick ett guds lån före middag? Nej, amman var bestämd till kl.2. Wid denna tidpunkt vägde jag precis 9 skålp., hvilket efter i Wexjö gällande makulaturpris gör jemt nittio öre. När jag var åtta dagar gammal, döptes jag till Carl Josef Alfred, och var detta, mig veterligen, den enda gång i mitt lif som varmt vatten användes för mitt personliga behof utan någon som helst tillsats af sprit.

(Halland 14 augusti 1884)

Om en herre med otur

Den karlen var förföljd af olyckor hela lifvet igenom. Som jägare hade han ett sådant namn om sig, att hans skogvaktare nekades lifförsäkring i alla respektabla bolag, både svenska och amerikanska. Som hyresgäst hade han i 7 år bott med en esskornettist under och en pianolärlarinna öfver sig. Som ryttare var han samvetsgrann, ty när han efter en half timmes ridt steg af hästen, fanns det inte ett hår på djurets kropp, som han inte hade setat på. Hans vänner plögade alltid skämta med honom öfver hans små missöden, men när han slutligen blef prisbelönt af svenska akademien, tyckte de dock att det gick för långt och började ömka honom.

(HP 14 januari 1885)

Om taperhet i fält

Det skall vara något så obegripligt bra och stort att ”utgiuta sitt blod för fosterlandet!” Men nu kan hvilken Alnarpare eller annan landtpatron som helst säga herrskapet, att hvad fosterlandet behöfver, inte är det blod. Det behöfver Perugvano och Chilesalpeter på backarne och Baku-Guano-Superfosfat på mossarna och långa, djupa diken kors och tvärs, det behöfver fosterlandet och visst icke ett dugg blod.

(HP 17 juli 1888)

Om bättre och sämre folk

En arbetskarl, som super sig full, kallas ett svin. En handelsbokhållare blir berusad, en postexpeditör kladdig, en infanterist suddig, en baron en smula dragen; men en grefve och fideikommisarie som springer omkull värdinnan, emedan han ser henne dubbel och vill kila emellan, han hinner aldrig längre än till att bli lite lifvad och uppsluppen.

(HP 3 februari 1888)

Om biskopen och kyrkhåven

Om det öfverhufvud kan finnas någonting löjligare än en högvördig biskop med urblekt, medeltida guld- och silfverstickad kåpa, krumstaf och mitra, så är det för visso en halfsofvande kyrkobetjents traskande från bänk till bänk med det gammalmodiga ecklesiastiska metspöt med nattmössan på ändan.

(HP 27 juli 1891)

Att skydda huset för tjufvar

Man städslar en ung liffull och behaglig köks-piga samt förbjuder henne på det strängaste att nattetid låsa ytterdörren till kökstrappan. Skulle tjufvar ändå infinna sig, bli de skrämde, sönderslagna, kanske t.o.m. fasttagna af någon ung man tillhörande kroppsarbetarnes klass och hvilken alldeles tillfälligtvis befunnit sig i närheten.

(HP 6 december 1886)

Smålandspostens Veckoblad,

pristillig, Småländsk folktidning, med en mycket stor spridning bland provinens landbefolkning.

(Kostar endast kr. 2,50 för helt, 1,25 för half år, 0,70 för kvartal, postarvodet inberäknadt).

Utkommer en gång i veckan i stort format om 28 spalter. — Korta, lättlästa ledande uppsatser och hundradetals Småländska notiser i hvar nummer. — Korrespondenter från alla Smålands trakter och hufvudstaden. — Tidningen står på den tosterländska sjelfständighetens, den skufdsatta allmogens och det betryckta jordbrukets bästa. — Tidningen är orädd och oberoende samt söker vara vaken, intressant, kärnfull och rättvis. — Den vill att bonden för all sin svett och möda skall hafva någon annan lön än fattighuset på gamla dagar. — Hvarje nummer innehåller trefliga berättelser och anekdoter samt minst en originaluppsats af Sigurd, såsom: "I bondehem", "I Svenska hem", "Hvad konduktören berättade", "Dagskrönika" eller "Politisk revy". — Annonspriset är 8 öre pr rad och rabatt lemnas vid större annonsering. Införes samna annons i Smålandspostens stora, tre gånger i veckan utkommande upplaga (som innehåller Sigurds Kaleidoskop) blir priset 15 öre pr rad och rabatten större. — Prenumerera å närmaste postanstalt!

Tidningen, som under detta år utgåt till omkring

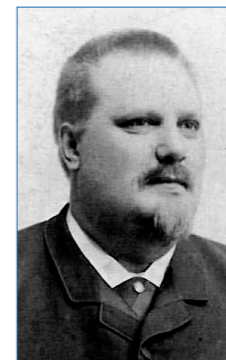
5,000 småländska hem,

bjuder ofta på

fina, väl utförda porträtt

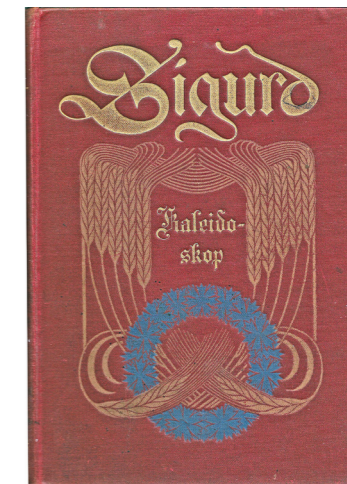
af personer, som äro af särskildt intresse för våra småländske läsare.

Hallands-
posten
1891-12-18

Alfred Hedenstierna
1852–1906

Foto: Wikipedia

Kaleidoskop: Valda humoresker och kåserier, tre illustrerade delar om sammanlagt 1280 sidor, gavs ut 1907 på Hugo Gebers förlag och trycktes på Centraltryckeriet i Stockholm. Foto: Författaren

Flyttade till Stockholm

1898 flyttade Hedenstierna till Stockholm med hustru och barn och blev korrespondent för Smålandsposten och andra landsortstidningar. Hans anseende skadades allvarlig bland annat av ett elakt angrepp på Fröding för dennes ”Stänk och flikar”. Han kom också i polemik med Strindberg och blev av denne kallad Växjö-Drulle! Smålands-Petter! Drabbad av ohälsa till följd av diabetes avled Sigurd den 12 oktober 1906 i Jakobs församling. Hans gravsten på Norra kyrkogården i Solna är imponerande.

De som under det radikala 1960-talet kom ihåg Sigurd, tycks inte ha haft mycket till övers för hans skrifter. I ett uppslagsverk från den tiden betecknas de som ”värdiga föregångare till Grönköpings Veckoblad”. (Fast det tycker redaktören av SmåDisigt kan tolkas riktigt positivt).

Minnessten och utställning

Vid Sigurds barndomshem i Vedåsa reste Agunnaryds hembygdsförening 1952, hundra år efter hans födelse, en minnessten. På Växjö stadsbibliotek finns en permanent utställning om Sigurd, Alfred Hedenstierna.

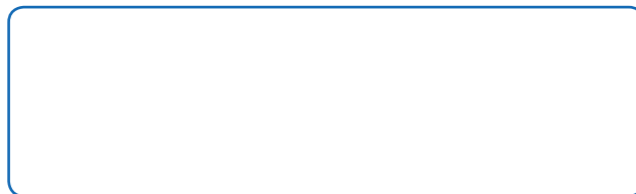
Källor:

Svenskt Biografiskt Lexikon, webbversionen
Wikipedia – Bonniers Lexikon
Magnus von Platen: Den unge Vilhelm Moberg
Smålandsposten – Hallandsposten
Halland och Halländingen – visitagunnaryd.se

Artikeln är publicerad även i det senaste numret av Hallandsfarars Information

Sven-Arne Svensson
sven.a.i.svensson@gmail.com

Årsmöte i en järnvägsvagn

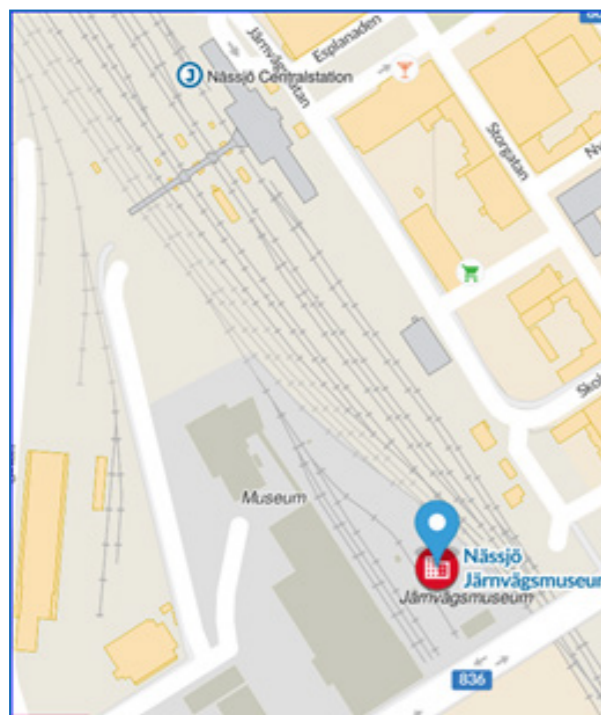
DIS-Småland blir troligen den första förening någonsin som håller sitt årsmöte i en järnvägsvagn. Det är just vad som ska ske den 7 april på Nässjö Järnvägsmuseum.

Kallelse till DIS-Smålands årsmöte på Nässjö Järnvägsmuseum lördag 7 april 2018

- 10.00 – 10.30 Ankomst och kaffe
- 10.30 – 12.00 Besök på museet
- 12.00 – 13.00 Lunch – enklare måltid serveras
- 13.15 Årsmöte

För deltagande i lunch följt av årsmöte anmäl till Börje Jönsson – borje.jn@gmail.com eller 070-863 12 17 senast 4 april 2018.

Välkomna till Nässjö! – Styrelsen

Det är drygt 400 m promenadavstånd, via gångbro över spåren, mellan Nässjö Resecentrum och järnvägsmuseet. Med bil, följ skyltar från Brogatan/väg 836.

